

Татарчук Людмила Михайлівна,
зав. сектору наукової обробки;
Пашківська Оксана Анатоліївна,
науковий співробітник
ДНСГБ УААН
(М. Київ)

АЛФАВІТНІ КАТАЛОГИ ДНСГБ УААН: МИНУЛЕ І СУЧАСНЕ

У статті розглянуто питання щодо формування каталогів і проблеми їх удосконалення в Державній Науковій Сільськогосподарській Бібліотеці УААН.

В статье рассматривается вопрос формирования каталогов и проблемы их усовершенствования в Государственной научной сельскохозяйственной библиотеки УААН.

The article addressed the issue forming and improvement of catalogues in the State scientific agricultural library UAAS.

Головна мета створення бібліотек – організація колективного користування друкованими й іншими документами, тобто надання можливості використовувати документи, які зберігаються в їхніх фондах.

Споконвіку бібліографічна характеристика документів, представлених у фондах бібліотек, здійснювалася за допомогою бібліотечних каталогів, адже саме каталоги ідентифікують документи, багатоаспектно розкривають їхній зміст. [10].

Каталоги – цілісна система, що виконує єдину функцію забезпечення інформаційного запиту читачів, функцію обліку й реєстрації фонду – враховують державну й регіональну приналежність видань, їхню типологію, мову, цільове призначення та хронологічну характеристику. Вони будуються на засадах принципів науковості, інформативності, доступності та надійності,

розкриваючи склад і зміст фонду, забезпечуючи користувачів бібліографічною інформацією.

Проблемою вдосконалення каталогів займаються Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського, Державна наукова медична бібліотека, Державна історична бібліотека, Національна парламентська бібліотека, Державна наукова сільськогосподарська бібліотека УААН. Проблеми бібліотечних каталогів висвітлюються у періодичних виданнях „Бібліотечний вісник”, „Вісник Книжкової Палати” та ін. Даному питанню присвячувалися публікації Р.Й. Целінського, Є.П. Дубровіної, В.К. Світайло розглядалися питання каталогізації і на Міжнародній науковій конференції, яка відбулася 14-17 жовтня 1997 р. в м. Києві, однак ця проблема залишається актуальною і на сьогоднішній день [9, 10, 11].

Завданням статті є розгляд деяких аспектів формування алфавітних каталогів і проблеми їхнього вдосконалення в ДНСГБ УААН.

Алфавітні каталоги ДНСГБ УААН за широтою й різноманітністю своїх функцій відносяться до основної важливої частини довідкового апарату. Вони відображають з найбільшою повнотою фонд бібліотеки в цілому і є одночасно єдиним довідковим апаратом, який розкриває авторський склад фонду.

ДНСГБ УААН – галузева бібліотека, тому має спеціалізований книжковий фонд і відповідний довідково-бібліографічний апарат. Його основу, як і в кожній бібліотеці, складають каталоги й картотеки: алфавітний каталог книг на українськомовних і російськомовних, алфавітний каталог дисертацій, рефератів дисертацій, алфавітний каталог журналів на українській і російській мовах, алфавітний каталог іноземних книг, алфавітний каталог іноземних журналів, регіональний зведений алфавітний каталог іноземних журналів бібліотек України й Молдови (1970-1990 рр.); для службового користування – генеральний алфавітний каталог книг українською та російською мовами (з 1971 р.), алфавітний каталог книг депозитарного фонду, алфавітний каталог депозитарного фонду, алфавітний каталог журналів депозитарного фонду,

алфавітний каталог іноземної книги, зведений алфавітний каталог іноземних книг бібліотек України, алфавітний каталог рідкісної книги.

Формування структури алфавітних каталогів відбувалося протягом довгого історичного шляху розвитку та вдосконалення всієї системи каталогів.

Детально прослідкувати розвиток каталогів бібліотеки за період 1921-1934 рр. практично неможливо через брак архівних матеріалів та відсутність публікацій з даного питання, але в нашій статті ми прагнемо відобразити період створення і організаційного становлення каталогів.

Започаткуванням організації алфавітних каталогів вважається рік заснування (1921 р.) Центральної наукової сільськогосподарської бібліотеки (нині ЦНСГБ УААН), це був невеликий масив карток (1078 примірників) в алфавітному каталозі, який відображав авторський склад фонду – книг, брошур, журналів.

У ЦНСГБ, яка на той час була у віданні Наркомзему України, передавалися книжкові фонди установ і організацій, які ліквідовувалися. Таким чином, із фондів окремих розрізнених бібліотек було сформовано фонд Центральної наукової сільськогосподарської бібліотеки, який уже в 1931 р. нараховував 72633 примірників. У цьому ж році бібліотека перейшла у відання Всеукраїнської академії сільськогосподарських наук, а після її ліквідування в 1935 році почала існувати як самостійна наукова установа при Наркомземі України.

ЦНСГБ розпочинає активну діяльність із комплектування своїх фондів вітчизняною і іноземною літературою. У 1935 році бібліотека приступає до організації довідкового пошукового апарату. Створюється система алфавітних каталогів, а саме: алфавітний каталог вітчизняної книги, алфавітний каталог іноземної книги, алфавітні каталоги вітчизняних і іноземних журналів.

Під час другої світової війни в період окупації німецько-фашистськими загарбниками м. Харкова (ЦНСГБ УААН до 1970 р. знаходилася в м. Харкові) бібліотеці було завдано великих збитків, зокрема каталогам. Робота ЦНСГБ

почала відновлюватися в 1944 році. Майже заново прийшлося відновлювати алфавітний і предметний каталоги, комплектувати фонди.

У післявоєнні роки ЦНСГБ комплектується вітчизняною літературою перш за все за рахунок обов'язкового безкоштовного примірника всіх сільськогосподарських видань, надрукованих українською, російською та іншими мовами народів колишнього СРСР, який одержувала із Всесоюзної книжкової палати, а також за рахунок обов'язкового безкоштовного примірника сільськогосподарської книги, що друкувалася в Україні .

Таким чином, фонди ЦНСГБ на 01 січня 1959 року склали біля 250 тисяч примірників. Алфавітний каталог книг вітчизняної літератури, за даними кінця грудня 1955 року, нараховував уже приблизно 92 тисячі карток описів і розміщувався в 78 скриньках каталожних шаф.

У 50-ті роки ХХ століття в ЦНСГБ розпочинається активна робота з редагування алфавітних каталогів. Алфавітний каталог вітчизняних книг перевіряється на якісне наповнення допоміжними картками, перевіряються картки описів на книги, починаючи з 1940 по 1955 роки. Отже, каталог поповнюється ще 3348 додатковими описами. У цей же період організовуються в алфавітному каталозі рубрики “Персоналії”, наприклад, І.В. Мічурін, К.А. Тімірязєв, І.П. Павлов, М.І. Вавилов тощо. Упорядковується масив карток описів “Труди” для зручності користування ними. Уперше з'являється робоча інструкція “Об организации и оформлении алфавитного каталога “ (Харьков, 1955) [6].

Протягом 1964-1966 років ХХ століття бібліотека вживає ряд заходів по доукомплектуванню фонду відсутніми виданнями за минулі роки.

Активне комплектування фондів новими джерелами привело до збільшення карток в алфавітних каталогах. Великий об'єм алфавітного каталогу вітчизняної літератури викликав труднощі в розстановці карток, у підборі інформації. Із метою удосконалення його в жовтні 1966 року в бібліотеці розпочинається редагування каталогу, яке завершується 1968 року [3].

Редагуються масиви карток, зібраних на перше слово опису “Бюлетень”, “Вісті”, “Известия”, “Научные записки”, „Труды”, “Праці” тощо, і збираються під рубрикою колективного автора. Редагуються також картки з неправильними описами на книги довоєнних років видань. Книги знімаються з полиць і описуються по-новому відповідно до правил опису. У процесі редагування відбираються картки на застарілу літературу, яка після перегляду методичною комісією списувалася відповідно до акта списання.

Під час цього редагування було внесено суттєві зміни в структуру алфавітного каталогу. Відповідно до рішення методичної ради при дирекції із алфавітного каталогу вилучалися картки на автореферати дисертацій і було створено картотеку (каталог) авторефератів. У цей же період алфавітний каталог для зручності користування ним було роз’єднано за мовним принципом на два самостійні каталоги – алфавітний каталог книг українською мовою й алфавітний каталог книг російською мовою.

У 1966 році було також підготовлено і відповідно перероблено, враховуючи специфіку бібліотеки, інструкцію з організації алфавітного каталогу, згідно з якою алфавітний каталог є генеральним алфавітним каталогом, що повністю відображає книжковий фонд бібліотеки, всі його примірники (перші і дублети).

Отже, ЦНСГБ у розвитку алфавітних каталогів пішла шляхом створення окремих каталогів, організованих за принципом мови й виду творів друку. Треба зазначити, що багаторічний досвід роботи підтвердив правильність вибраного бібліотекою шляху створення окремих алфавітних каталогів, який і сьогодні забезпечує достатню мобільність і чіткість у їх веденні, зручності використання та багатоаспектність надання ними інформації користувачам [7].

У 1970 році ЦНСГБ переїжджає з м. Харкова до Києва, де з 1971 року відновлює своє функціонування [8].

Початок київського періоду, особливо 70-ті роки ХХ століття, в історії розвитку структури алфавітних каталогів характеризується наслідуванням принципів і методів, закладених харківськими спеціалістами. Уже з 1971 року

розпочинається робота зі створення алфавітного каталогу видань, що продовжуються. В цьому ж році розробляється інструкція по створенню алфавітного каталогу видань, що продовжуються, яка затверджується дирекцією бібліотеки, і вже на кінець 1971 року було започатковано каталог “Продовжуваних видань”, який виявився неефективним у користуванні, і в 1972 році роботу над створенням каталогу “Продовжуваних видань” призупинили на основі рішення ради. 1977 року проводиться редагування алфавітного каталогу і одночасно проводиться робота з перетворення українських і російських описів в єдиний алфавітний ряд, і яка була успішно завершена до 1980 р. [9]. Головне місце в системі каталогів ЦНСГБ посідають алфавітний і предметний каталоги. Алфавітний каталог – це основний бібліотечний каталог, що з максимальною повнотою відображає книжковий фонд бібліотеки за ознакою автора і заголовка. У розрізі предметного (тематичного) змісту фонди бібліотеки розкриває інший каталог – предметний, який також потребує великої уваги до себе, адже він повинен відповідати сучасному рівню розвитку науки і техніки, суспільства в цілому.[1, 2].

У періоди розвитку суспільства, коли зростання бібліотечних фондів, світових документальних масивів, культурного рівня та інформаційних потреб користувачів і матеріальна база відтворення приходять у невідповідність з існуючою практикою, настає період зміни форми бібліотечних каталогів [4]. На зміну традиційному абетковому каталогу приходить електронний. Назва „електронний каталог” відображає одночасно і форму (нарівні з картковими, друкованими тощо), і суть (не групує записи всередині за певною ознакою, він дає можливість здійснювати пошук за усіма типами запитів, поєднуючи пошукові можливості абеткового, систематичного, предметного, а при необхідності і будь-яких інших спеціальних каталогів). При створенні бібліотечного каталогу в електронній формі виникає необхідність перегляду таких понять, як основний запис та заголовок запису. Останній замінюється терміном „точка доступу”. Кількість точок доступу в традиційних каталогах оптимально обмежена, поняття точки доступу в електронному середовищі є

максимально широким: крім заголовку, воно може містити будь-які, навіть усі, елементи запису. Різниця між традиційними та електронними каталогами полягає саме у колосальних можливостях електронного середовища: одноразове опрацювання документа з багаторазовим та багатоаспектним його використанням, швидкість і зручність пошуку та передачі інформації, економічність [7, 5].

Великі можливості підвищення ефективності функціонування алфавітних каталогів бібліотеки відкриваються в зв'язку з впровадженням в бібліотечну практику сучасних засобів механізації, тому 2000 рік стає конверсійним періодом в ДНСГБ УААН, коли було започатковано ведення електронного каталогу. Протягом 2001-2006 років в електронний каталог ДНСГБ УААН введено близько 13 тис. назв. Це книги, брошури, періодичні та продовжувані видання, збірники наукових праць, автореферати дисертацій, дисертації.

Пріоритетними завданнями, які стоять перед бібліотекою сьогодні, є розширення пошукових можливостей та сервісних функцій ЕК, реалізація ретроспективної конверсії карткових каталогів та поступове згортання їхньої системи, розвиток інформаційно-пошукових мов для електронного середовища та багато інших, які продиктовані інформаційними технологіями та мережними комунікаціями.

Впровадження автоматизованих технологій у ДНСГБ УААН дозволить підвищити її суспільний статус, розширить функції за рахунок забезпечення доступу до унікальних інформаційних продуктів, а також організації віртуального спілкування читачів у світовому інформаційному просторі, адже, звертаючись до бібліотеки, користувач прагне задовольнити свої інформаційні потреби, знайти необхідну інформацію.

Список використаної літератури

1. *Борович Б.О.* Классификация книг в научных библиотеках и предметный каталог // *Бібл. зб.* – Ч. 1: Пр. 1-ї конф. наук. б-к УСРР. – К., 1926. – С. 104-112.
2. *Борович Б.О.* Предметный каталог. – Х.: Труд, 1925. – 180 с.
3. *Звіти* відділу обробки літератури за 1966-1969 рр. (машинопис.)

4. *Клим И.Л.* Каталогизация на пороге III тысячелетия // Науч. и техн. б-ки. – 1999. – № 4. – С. 42-54.
5. *Лобанов Э.М.* Точки доступа в традиционных и машиночитаемых каталогах // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества: Матер. 5-й междунар. конф. «Крым-98». – Судак, 1998. – Т. 1. – С. 169-171.
6. *Отчет* о работе по организации и оформлению алфавитного каталога ЦНСХБ. – Х., 1955. – 7 с. (машинописных).
7. *Пищальников С.А.* Эволюция библиотечных каталогов: (Формы: развитие, состояние, перспективы): Автореф. дисс. ... канд. пед. наук / Ленингр. гос. ин-т культуры. – Л., 1972. – 20 с.
8. *Целинский Р.Й., Ярмак В.С.* Центральная научная сельскохозяйственная библиотека Украинской ССР // Бюл. ЦНСХБ ВАСХНИЛ. Вып. 14. – М., 1968. – С. 81-88.
9. *Целінський Р.Й., Дубровіна Є.П.* Довідково-інформаційний апарат наукових сільськогосподарських бібліотек України // Вісн. с.-г. науки. – 1975. – №6 (211). – С. 114-118.
10. *Шкаріна В.* Історія розвитку бібліотечних каталогів [продовження] // Вісн. Кн. палати. – 2005. – № 6. – С. 34-36.
11. *Шкаріна В.* Історія розвитку бібліотечних каталогів [початок] // Вісн. Кн. палати. – 2005. – №5. – С. 35-38.